

האבן, או טעות תיכנית אחרת, לא היתה לחקק שליטה זמנית גמורה על כלי-החקיקה שלו, והקו העליון של הלמיד נחקק בחריץ שהיוות את החלק התחתון-הניצב-מרגלו השמאלית הקדמית של הגרו'פין (בחותרת עצמה; כמובן בתצלום הטביעה-שהיא הפוכה-זו היא רגלו הימנית הקדמית של הגרו'פין). וחלק זה עבה קצת יותר מהחלק העליון של הרגל הזאת ומהרגל הקדמית השניה כולה. דבר זה נראה במידה מסויימת גם בתצלום שפרסם סטפלוס, ובעיקר-בשעת בדיקת החותרת עצמה. רק זנבה האפקי של הלמיד בולט מעל כף רגלו של הגרו'פין, ונראה ברור לעינו של המסתכל (גם בלא עזרת זכוכית מגדלת)⁶.

מעתה אין כל ספק בדבר כי את הכתובת של החותרת יש לקרוא: לחמן, וחמן הוא כאן שם-עצם פרטי, המציין את בעליה של החותרת. השם יכול להיות מכוון כנגד שם אלוהות (על-דרך בעל מלך צור, שהוא גם שם אלוהות וגם שם-עצם פרטי, או הדד בן בדה, בראש' ליו, ליה. שאף הוא שם אלוהות ושם-עצם פרטי כאחד); או אפשר שהוא קיצור של איזה שם מורכב יותר דבר זה עודנו טעון חקירה נוספת.

ש. ייבין

6) זו היא הנליטה המשונה שהראה הצייר, אשר העתיק את ציור טביעת החותרת בהגדלה ר' ציור 34 במאמרו הנ"ל של סטפלוס.

א. לקינה הקדומה על חורבן הקהילות בארץ-ישראל

פרופ' ש. אסף, בפרסמו בידיעות ז', ע"ע 64 ואילך, את קטע הקינה שמצא בקמברידג מתלכט בשאלת הזמן שבו חוברת הקינה או שבו אירעו המאורעות המתוארים בה. נראה היה לפרופ' אסף, שיש לו ליחס את חיבור הקינה לזמן מסע הצלב הראשון, שאו חרבו הקהילות בארץ ישראל, אלא שהוא קיבל את דעתו של הפרופ' ש. קליין ז"ל, שיש לקבוע את זמן החורבן המתואר בקינה לטופה של תקופת שלטון הביזנטים, במחצית השניה של המאה הששית או בתחילת המאה השביעית. אך בהערותיו לקינה, אשר נחפרסמו בחוברת הידיעות המוקדשת לזכורו של הפרופ' ש. קליין ז"ל, בא המנוח לידי מסקנה שזמן המאורעות, אשר עליהם מדברת הקינה, הוא אמצעה שי המאה הרביעית.

נראה לי, שהשערתו הקודמת של פרופ' קליין ז"ל, כלומר שיש ליחס את המאורעות הנזכרים בקינה לטוף תקופת הביזנטים, היא הנכונה. אנסה לבאר את דעתי לאור המצב ביכפר חברונה שלפי הקינה נהרגו בו חכמים וסופרים. אבסביוס המודיע במחצית הראשונה של המאה הרביעית על כפרים בדרום הר יהודה, כגון יוסה, כרמל, אשתמוע¹ ועוד, שהיו כפרים יהודיים גדולים, מוכי את חברון ככפר גדול בתחום בית-גוברין בלא להזכיר בו כלל ישוב יהודי. אף הירונימוס, שח בבית-לחם בסוף המאה הרביעית ובתחילת המאה החמישית וידע בוודאי היטב את חברון הקרובה, אינו מוזכר ישוב יהודי בה בתרגומו הלטיני לרשימת השמות של אבסביוס. מאז נעלמו כל הידיעות ע חברון ורק בשנת 570 בערך מודיע הנזיר אנטונינוס מפיאצינצה, כי בכסיליקי אשר באלוני-ממר (=חברון) עוברת בתוך מחיצה; מצד האחד נכנסים הנוצרים ומהצד השני היהודים, המקטירים הרב לבונה... היהודים באים מכל הסביבה היא במספר גדול מאד ומביאים הרבה לבונה ונרות ונותני

1) באשתמוע גילו פרופ' מאיר וד"ר רייסנברג שרידים של בית-כנסת מהמאה הרביעית ר' לעיל, ע"ע' 41 ואילך.

נדבות לשמשים². מאותו הזמן יש לנו ידיעה דומה לזו גם מנצרת, שבה עדיין ישבו אז יהודים העולים הנוצרים היו מבקרים בבית-כנסתם³. יתכן שבימי ממשלת יוסטיניאנוס הראשון ומבריקיוס, שהטו חסד ליהודים, השתפרו היחסים בין הנוצרים ובין היהודים; ואז התיישבו היהודים מהכפרים הסמוכים בחברון, שנשארה מקום קטן ונקראה "כפר-חברון" כמו בזמנו של אבסביוס. בסוף זמן שלטון ביוזטיה נשתנה המצב לרעה. בעלות כוטרן השני מלך פרס על ארץ-ישראל עזרו לו יהודי הגליל ככיבוש הארץ. אולם שלטון הפרסים לא האריך ימים. כשהירקליוס שב וכבש את הארץ מידי הפרסים הפך — בהשפעת הכמרים הנוצרים — את ההכטחה שהבטיח ליהודים, שלא יגעו לרעה בהם וברכושם, והתיר את דמם. אז ערכו הנוצרים טבח ביהודים. אם בגליל, שבו היה ישוב יהודי צפוף, עוד יכלו היהודים לעמוד על נפשם, ובכל זאת הושמדו כמעט כולם, הרי ביהודה עם ישוביה היהודיים המעטים והפורורים לא היתה להם תקומה בפני הרדיפות של הנוצרים שכניהם, ואז נרצחו גם היהודים בכפר חברונה. ר' בנימין מטודילא, שלא מצא כל ישוב יהודי בחברון, מספר כי "הבמה שנט אברהם היתה כנסת היהודים בימי הישמעאלים". אין במקור אחר, למשל אצל הגיאוגראפים הערביים, אישור לידיעה הזאת, שהגיעה לר' בנימין עפ"י שמועה לא מדויקת, והיא מתכוונת בוודאי לזמן שקדם מעט לכיבוש הערבי, שעליו מודיע הנזיר מפיאצ'נצה.

ב' למאמר: הגבורים אשר לדוד

במאמרו: הגבורים אשר לדוד, בידיעות ז', עמ' 95 ואילך, מטפל המנחה ש. קליין ז"ל בשמות המקומות, השבטים והמשפחות, שלהם מיוחסים גבורי דוד (שמריב כ"ג ודבהיא י"א). בין המקומות הוא מונה את גוון (בני השם הגווני, דבהיא י"א, ל"ד), שהוא משהו אותה עם גוון מבית כלב (שם ב', מ"ו) ואת גילון (אליעם בן אחיתפל הגלני, שמריב כ"ג, ל"ד), שאותה הוא מזהה עם גלה שביהודה (יהוש' ט"ו, י"א). גוון וגילון אינן הצורות הנכונות של שמות שני המקומות האלה, אלא גוה וגלה לפי משקל השם שלה (שילה, שילו), שבו באה אחר החולם שבסוף השם האות ג' בשמות היחס. הנביא משלה נקרא השילוני (אחיה השילני, מלכיא י"א, כ"ט ועוד), יליד גלה נקרא הגלני ובן גוה הוא גווני. גלה שביהודה (יהוש' ט"ו, נ"א; שמריב ט"ו, י"ב) ושלה שבאפרים (יהושע י"ח, ח; כ"ב, ט' ועוד) ידועות לנו, ואילו מקום בשם גוה לא נזכר במקרא. אעפ"י שברור הדבר, שהשם היה מהעיר גוה, שאינה ידועה לנו היום.

האחרונים יצרו גם כנויים של שמות הנגמרים בַּה בתוספת ג' בשמות היחס; ולא אמרו החיפתים אלא: החיפנים עושיין היהין חיתין ועיינין אלפיין, ולניקוד שנקרא על שם טבריה קראו הניקוד הטברני.

י. פֶּרֶס

2) ספר הישוב, ע' 41 לפי *Antonini Placentini Itinerarium*, ed. P. Geyer, p. 41

והשווה גם הוצאת *Gildemeister*, ע' 30.

3) שם, ע' 110, לפי אותו המקור.